

RAZGLEDI

RAZNOLIKOST OPREDELJEVANJA IN PREUČEVANJA SOCIALNEGA KAPITALA V GEOGRAFIJI IN SORODNIH ZNANSTVENIH VEDAH

AVTOR

Erik Logar

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
erik.logar@zrc-sazu.si

DOI: 10.3986/GV92205

UDK: 911.3:316.472.4

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Raznolikost opredeljevanja in preučevanja socialnega kapitala v geografiji in sorodnih znanstvenih vedah

Opredelitve in pristopi k preučevanju socialnega kapitala so v znanstvenih vedah (na primer geografiji, sociologiji, zgodovini, politologiji, antropologiji) raznoliki in celo protislovni, koncept socialnega kapitala pa je zato kritiziran zaradi teoretske nekonsistentnosti. Koncept socialnega kapitala se kot predmet preučevanja različnih znanstvenih ved nekritično in brez utemeljitev označuje kot »interdisciplinarni«. Prispevek z namenom osvetlitve interdisciplinarnosti koncepta, vsebinsko analizira 17 opredelitev socialnega kapitala. Z vsebinsko analizo je prepoznanih šest gradnikov socialnega kapitala, ki so med seboj tesno prepleteni in ne omogočajo enoznačne določitve pomenskega jedra. Opisani so raziskovalni pristopi iz geografije in sorodnih ved, ki so zasnovani na teh opredelitvah. Pristopi odsevajo, da se socialni kapital krovno uporablja kot hevristični model za teoretsko, metodološko in epistemološko sicer zelo raznolike raziskave. Raziskav, ki bi bile zasnovane primerjalno, primanjkuje, prezrto pa je tudi preučevanje na lokalni ravni. Koncept socialnega kapitala je razširjen v številnih znanstvenih vedah, vendar pa so raziskave z interdisciplinarno zasnovano dokaj maloštevilne.

KLJUČNE BESEDE

geografija, socialni kapital, interdisciplinarnost, deležniki, socialna struktura, omrežje, sodelovanje

ABSTRACT

The diversity of definitions and research approaches in the concept of social capital in geography and related scientific disciplines

The definitions and research approaches of the social capital are diverse and even contradictory in the scientific disciplines (i.e. geography, sociology, history, political sciences, anthropology). The concept of social capital as a research object of various scientific disciplines is often criticized due to its theoretical inconsistency and labelled as an interdisciplinary approach uncritically and without any references in the scientific literature. Paper aims to enlighten interdisciplinarity of concept through 17 definitions of social capital, which are assembled through literature review. The content analysis points out six building blocks of social capital, which are tightly connected; there is no simple identification of the semantic core of definitions. The research approaches in geography and related disciplines, which are conceptualized based on those

definitions, are also described. The research approaches reflect a diversity, as social capital is used as a heuristic model for theoretical, methodological and epistemological diverse researches. Through the literature review, lack of comparative researches on a local level is identified. The concept of social capital is extended in many disciplines, but there are only a few interdisciplinary conceptualized researches.

KEY WORDS

geography, social capital, interdisciplinarity, actors, social structure, network, cooperation

Uredništvo je prispevek prejelo 30. aprila 2020.

1 Uvod

Ob iskanju prispevkov s ključnima besedama *socialni kapital* se v bazah družboslovnih ali humanističnih knjižnic najde številne zadetke, ki imajo iskani besedi umeščeni bodisi v naslov bodisi v seznam ključnih besed. Raziskovalec bi lahko na podlagi množstva teh zadetkov sklepal, da gre za natančno opredeljen in teoretsko domišljen raziskovalni koncept, ki je raziskovalcem s področja številnih znanstvenih ved izhodišče za zasnovo raziskav.

Vendar pa vsebinski pregled prispevkov o socialnem kapitalu pokaže nasprotno, to je pestro množico medsebojno raznolikih, včasih pa celo protislovnih teoretskih, metodoloških in empiričnih pristopov, med katerimi se nemalokrat zaman iščejo skupna teoretska izhodišča ali pa vsaj podobne raziskovalne poglede. Najbolj očitno se protislovja kažejo pri zasnovi pristopov k preučevanju. Putnam (1995a) socialni kapital »meri« izključno kvantitativno s številom članov v posameznih družbenih skupinah (društvi, političnih strankah, verskih in dobrodelnih dejavnostih), medtem ko Svendsen in Sørensen (2007) spoznanja o socialnem kapitalu oblikujeta kvalitativno ter na podlagi bivanja v preučevani družbeni skupini z uporabo metode opazovanja z udeležbo in poglobljenih intervjujev.

Večina prispevkov o socialnem kapitalu ima le eno skupno točko, to je, da se koncept pogosto povsem nekritično in brez sklicevanja na izsledke obstoječih raziskav, označuje za interdisciplinarnega. O interdisciplinarnosti v konceptu socialnega kapitala na primerih preučevanja podeželja razmišlja Castle (2002), nadgrajujeta pa ga tudi Ploeg in Marsden (2008).

Pa je v obstoječih raziskavah socialnega kapitala interdisciplinarnost, ki je opredeljena kot združevanje teoretskih izhodišč in raziskovalnih pristopov z več znanstvenih ved (About ... 2020), res tako pogosta?

Interdisciplinarnost koncepta socialnega kapitala odpira raziskovalne priložnosti. Množica prispevkov na to temo po eni strani kaže na privlačnost koncepta, ki presega uveljavljene delitve in zamejitve na posamezna raziskovalna področja, po drugi strani pa je interdisciplinarnost socialnega kapitala tudi izziv. Novozelandska sociologinja McAreaveyjeva (2009) je po primerjavi opredelitev socialnega kapitala z več znanstvenih ved kritično zapisala, da je ta koncept »... prazen zaboj, ki ga raziskovalec napolni s tistimi vsebinskimi pogledi, ki ga usmerjajo pri njegovi raziskavi ...«, preučevanje socialnega kapitala pa je zato poimenovala kar »črna luknja v astronomiji družboslovnih znanosti«.

Glede na omenjeno kritiko in zaradi vse pogostejše uporabe koncepta socialnega kapitala tudi v raziskavah slovenskih geografov (na primer Pipan 2004; Potočnik Slavič 2009; Mavri in Črnič Istenič 2014; Logar in Potočnik Slavič 2016; Vidmar 2019; Logar 2019) je namen tega prispevka osvetliti interdisciplinarnost koncepta socialnega kapitala na podlagi pregleda obstoječih virov in literature. Leta 2015 je bilo s pomočjo iskalnika *Google Scholar*, na podlagi iskanja kombinacij ključnih besed »socialni kapital« in »interdisciplinarnost« (angleško *social capital*, *interdisciplinarity*), najdenih 17 prispevkov (poglavje 2). Ker avtorji teh prispevkov opozarjajo na interdisciplinarno zasnovo socialnega kapitala, so na podlagi vsebinske analize opredelitev iz prispevkov osvetljeni vsebinski gradniki ter njihova medsebojna pomenska razmerja. Na tak način se strukturirano predočijo značilnosti združevanja gradnikov v opredelitvah, ki omogočijo kritični vpogled v interdisciplinarno zasnovo socialnega kapitala. Vsebinske gradnike in njihova medsebojna pomenska razmerja nadgradimo s sistematičnim pregledom uveljavljenih pristopov k preučevanju socialnega kapitala po posameznih vedah (poglavje 3), z namenom prepoznavanja novih priložnosti za interdisciplinarne pristope in tematike preučevanja socialnega kapitala. Na koncu (poglavje 4) so opisane ugotovitve, ki so izluščene iz vsebinske analize opredelitev in opisov pristopov ter raziskovalne vrzeli, ki bi lahko postale izhodišče za prihodnje geografske raziskave. Prispevek želi prispevati k razpravam o interdisciplinarnosti socialnega kapitala in na tej podlagi spodbujati k novim tovrstnim raziskavam tako na področju posameznih znanstvenih ved kot tudi na podlagi interdisciplinarnega sodelovanja.

2 Raznolikost opredelitev socialnega kapitala

Preučevanje opredelitev socialnega kapitala je zaznamovano z izrazito pestrostjo in raznolikostjo opredelitev, ki so bile izluščene iz izbranih 17 prispevkov. Z vsebinsko analizo so bili prepoznani njihovi vsebinski gradniki. Z njimi razumemo osnovne pomenske enote, ki v kombinaciji z drugimi gradniki tvorijo posamezno opredelitev. Na tak način je bilo mogoče opazovanje medsebojnih povezav in kombinacij gradnikov pri posameznih opredelitvah. **Gradniki so tvorci (»sestavni deli«) vsebine koncepta socialnega kapitala** (Ploeg in Marsden 2008).

Na sliki 1 je grafično prikazan nabor opredelitev socialnega kapitala in njihova vsebinska analiza. V prikazu so posamezni gradniki opredelitev upodobljeni kot obarvane pomenske elipse. Citati opredelitev, ki so povezani s presečiščem dveh ali več elips, pomensko združujejo vsaj dva ali več gradnikov, na katerih temeljijo opredelitve socialnega kapitala.

Šest sekajočih elips na sliki 1 nakazuje vsebinsko **pestrost in prepletenost** pomenskega jedra socialnega kapitala; nekatere opredelitve so med seboj nasprotujoče (Cecchi 2003; Farr 2004; Marsden 2008; Ploeg in Ferragina 2012; Naughton 2013; Prager in sodelavci 2015). Čeprav preplet elips (gradnikov) ne omogoča popolnoma jasne določitve hierarhije, pa hkrati kaže na njihovo **pomensko »središčnost«** in **večplastno medsebojno soodvisnost**. V večini strokovne literature je zato pojem »socialni kapital« združen s pojmom »koncept«, ki označuje njegovo nedokončno in spreminjajočo se osnovo (Slovar ... 2014).

Povezave med citati opredelitev in pomenskimi elipsami na sliki 1 kažejo, da sta gradnika **»socialni odnosi«** in **»deležniki«** največkrat omenjena kot ključna za koncept socialnega kapitala, saj sta ločeno omenjena v enajstih različnih opredelitvah. Oba gradnika sta prisotna v osmih opredelitvah, vendar vedno v kombinaciji s še tretjim gradnikom oziroma (kot je nakazano v grafičnem prikazu) v sečišču treh pomenskih elips. V vsebinski analizi teh opredelitev se za socialni kapital kaže kot značilno, da ima vloga socialnih odnosov med deležniki ključni pomen za pojasnitev sestave in učinkovanja socialnega kapitala (Makarovič 2003). Posamezni deležniki so lahko ponazorjeni tudi kot točke v prostoru – socialna oglišča, med katerimi se lahko vzpostavijo vektorji socialnih odnosov; pri tem se lahko opazuje motiv (namen) vzpostavitve odnosa, medsebojno razdaljo tako v prostorskem kot tudi interesnem smislu ter pogostnost socialnih odnosov.

Deset opredelitev socialnega kapitala omenja gradnik **»socialne strukture in mreže«**, zaradi katerih ima koncept izrazito hibridno in pretočno zasnovo. Socialni odnosi so pod vplivom izkušenj ter interesov posameznih deležnikov na določenem območju medsebojno večplastno prepleteni ter skupaj tvorijo prostorske vzorce – socialne strukture. Te strukture omogočajo pretok medosebnih interakcij in informacijskih tokov med več deležniki in na širšem območju (Putnam 1993). Socialna struktura omogoča skupno, organizirano delovanje v mreže povezanih deležnikov na določenem območju in lahko postane podlaga za njegov razvoj in spremembe (Ploeg in Marsden 2008).

Deležniki kot točke in socialni odnosi med njimi kot vektorji so v prostorsko-časovnem razvoju gradniki raznolikih in kompleksno prepletenih socialnih struktur ter mrež; le-te so lahko ponazorjene kot geometrijski vzorci, ki se oblikujejo pod vplivom števila in položajev točk ter števila njihovih medsebojnih vezi in razdalj. Geometrijski vzorci – kot ponazoritev za socialne mreže in strukture – nudijo množico novih vidikov za raziskovanje, na primer število točk in njihovih povezav, medsebojno razdalje, opazovanje središčnosti posameznih točk in podobno.

Gradnik **»skupni cilji, norme in vrednote«** je zajet v osmih opredelitvah socialnega kapitala. Ploeg in Marsden (2008) temu gradniku pripisujeta izhodiščno mesto pri preučevanju socialnega kapitala, saj v njem iščeta razloge za nastanek odnosov med deležniki ter za značilnosti druženja in sodelovanja na določenem območju. Medsebojno povezovanje deležnikov razumeta kot uvod v skupni odziv lokalne skupnosti na skupno potrebo v naselju ali njegovem funkcionalnem območju. Ta gradnik je izoblikovan v povezavi z družbenogospodarsko ureditvijo (pravni okvir in nenapisana pravila), tradicijo,

Slika 1: Večplastnost in nedoločljivost koncepta socialnega kapitala. ►

»Socialni kapital je investiranje v socialne odnose s pričakovanim povračilom«
(Lin 1999).

»Socialni kapital nastaja s sposobnostjo posameznika, skupin, organizacij in ustanov, da se medsebojno povezujejo in sodelujejo ter uporabljajo socialne povezave za skupno dobro in korist...«
(Ploeg in Marsden 2008).

»Socialni kapital je kakovost nekaterih socialnih razmerij, ki deležnikom s svojo vključenostjo prinašajo občutek varnosti.«
(Lee in sodelavci 2005).

»Socialni kapital nastane v odnosih med ljudmi; ti odnosi imajo prostorsko dimenzijo in zato jo ima tudi socialni kapital.«
(Rutten, Westlund in Boekema 2010).

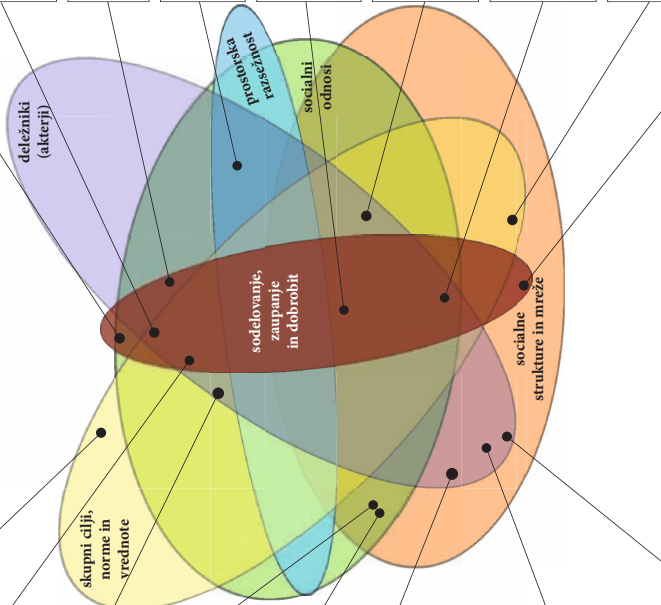
»Socialni kapital sestoji iz mrežnega delovanja, ki ga omogoča sodelovanje in medsebojno zaupanje. Tovrstno sodelovanje akterjem omogoči dvojno korist v dejanski situaciji: vzajemno pomoč in informacije...«
(Svendsen in Stransen 2007).

»Socialni kapital je lahko razumljen kot omrežje, ki ga lahko posameznik posejda in uporablja v namene socialne integracije... Socialni kapital je kolektivna miselna danost, ki je pomensko blizu »duhu skupnosti«
(The Social ... 2014).

»Socialni kapital se nanaša na poteze (oblike) družbenih organizacij kot so omrežja, norme in socialno zaupanje, ki spodbujajo usklajevanje in sodelovanje v korist skupnih interesov«
(Putnam 1995a).

»Socialni kapital je del družbene organiziranosti, ki poleg norm in mrežanja pripomore k oblikovanju ter vodenju družbe«
(Ray 2006).

»Socialni kapital je opredeljen kot zmožnost zagotoviti si koristi skozi članstvo v omrežjih in drugih družbenih strukturah«
(Portes 1998).



»Socialni kapital je preplet norm in vrednot, kot so zaupanje, vzajemna pomoč in solidarnost«
(Magnani in Struffi 2009).

»Socialni kapital je oblika redno obnovljivih se socialnih stikov med posamezniki in skupinami, s katerimi se razvijajo socialne norme, sodelovanje ter vzajemna pomoč« (Fukuyama 1995).

»Socialni kapital je last določene skupnosti. Gre za poteze socialnega življenja - omrežij, norm in zaupanja, ki omogočajo udeležencem učinkovitejšo skupno udeleževanje za dosego skupnih ciljev« (Putnam 1995b).

»Socialni kapital je opredeljen kot socialno omrežje, ki temelji na rednih, osebnih stikih in zaupanju«
(Svendsen 2006).

»Socialni kapital je zbirnik dejanskih in potencialnih virov, ki so povezani s posejdom trajnih omrežij bolj ali manj institucionaliziranih odnosov vzajemnega poznanstva«
(Bourdieu 1986).

»Viri socialnega kapitala so v socialnih strukturah, v katerih so vpeti posamezni akterji«
(Adler in Kwon 2002).

»Ključna ideja socialnega kapitala je v tem, da so izvor socialnega kapitala socialne mreže, ne pa posameznik, niti širša družba, medtem ko je sam socialni kapital kakovostni izraz kombinacije treh mrežnih lastnosti:
1. navzočnosti pomembnih virov; ki jih vsebuje določeno socialno omrežje;
2. dosegljivosti teh virov za pripadnike mreže,
3. uporabnosti teh virov za posameznike in skupine v smislu učinkovitosti«
(Dragos in Leskosek 2003).

»Socialni kapital ni ena entiteta, temveč niz različnih entitet, ki imajo dve skupni lastnosti: vse so sestavljene iz nekega vidika socialnih struktur in pospešujejo določena delovanja deležnikov - bodisi posameznikov ali skupin deležnikov - znotraj struktur«
(Coleman 1988).

identiteto in vsakodnevnimi dogodki; zaradi množice teh vplivov se lahko – čeprav ni nujno – zelo hitro spreminja (Rutten, Westlund in Boekema 2010). Skupni cilji, norme in vrednote med posameznimi deležniki spodbujajo in osmislijo nastanek socialnih odnosov ter njihovega medsebojnega prepletanja. Podobni so nevidnim gravitacijskim silam, ki za doseg skupnega cilja oblikujejo socialne strukture in mreže ter so v skupnosti hkrati tudi prožilci in spodbujevalniki skupnih dejanj deležnikov.

Sedem opredelitev vsebuje gradnik »**sodelovanje, zaupanje in dobrobit**«, ki je vsebinsko neločljivo povezan z gradnikom iz prejšnjega odstavka. Gradnik »skupni cilji, norme in vrednote« je večinoma uvrščen med vzroke, ki osmišljajo delovanje socialnega kapitala, medtem ko je vidik »sodelovanje, zaupanje in dobrobit« stranska, vendar nič manj pomembna posledica sodelovanja deležnikov pri doseganju skupnega cilja (Lee in sodelavci 2005). Med posameznimi deležniki se ob medsebojnem povezovanju in sodelovanju sprti krepki občutek zaupanja in dobrobiti, kar spodbuja nove oblike druženja in sodelovanja. Sodelovanje, zaupanje in dobrobit so kljub nenehnemu dinamičnemu spreminjanju odnosov v prostorsko-časovni razsežnosti družbe porok za obstojnost in stanovitnost socialnega kapitala. Ponazorjeni so lahko kot gonilna sila (energija) za krogotok medsebojnega sodelovanja, ki med deležniki stalno olajšuje in vedno znova spodbuja njihovo povezovanje ter prepletanje.

Le ena od obravnavanih opredelitev vključuje **prostorsko razsežnost** socialnega kapitala, ki izhaja iz različnih lokacij – in s tem medsebojne oddaljenosti – posameznih deležnikov v pokrajini (Rutten, Westlund in Boekema 2010). Ta gradnik socialnega kapitala je zaradi razvoja svetovnega spleta in virtualnih povezav nekoliko prezrt, čeprav imajo deležniki vedno točno določen položaj v prostoru in je pristen osebni stik (*face-to-face relations*) še vedno najbolj učinkovit način reševanja raznovrstnih problemov (Mlinar 2012). Deležniki se medsebojno povezujejo v socialne strukture in mreže tudi pod vplivom razdalj v prostoru; krajša razdalja praviloma pomeni nižje stroške za vzdrževanje medsebojnih odnosov (Mlinar 2012). Število deležnikov na določenem območju močno vpliva na nastanek in vlogo oblik druženja in sodelovanja, čeprav pri tem ne smejo biti spregledani tudi številni subjektivni vidiki, na primer zaupanje in čustva (Makarovič 2003).

Ob vsebinski analizi se je na podlagi pregleda seznama literature v izbranih 17 prispevkih pokazalo, da je vseh šest gradnikov tudi samo po sebi predmet preučevanja različnih znanstvenih ved. Posledično se tudi socialni kapital kot koncept, ki ga ti gradniki tvorijo, kaže kot izrazito interdisciplinaren predmet preučevanja. Pri preučevanju socialnega kapitala se zato srečujejo raznoliki zorni koti opazovanja, pristopi k preučevanju in interpretacije.

Glede na vsebinsko analizo zbranih opredelitev s prepoznanimi šestimi gradniki se lahko oblikuje sinteza opredelitev (»genotip«) socialnega kapitala – socialni kapital je **zmožnost vključenih deležnikov na določenem območju, da se na podlagi dogovorjenih norm, pravil in vrednot povezujejo v socialne strukture in mreže, v katerih s sodelovanjem dosegajo dobrobiti za posameznika ali skupnost** (Logar 2019). Ta zmožnost se v študijah primerov pojavlja v številnih in raznolikih oblikah socialnega kapitala (»fenotipskih različicah«), ki se odražajo tako v pestrosti opredelitev kot tudi v načinih preučevanja socialnega kapitala. S tem namenom sledi v naslednjem poglavju kratek pregled pristopov k preučevanju socialnega kapitala v geografiji in sorodnih znanstvenih vedah.

3 Pregled pristopov k preučevanju koncepta socialnega kapitala v geografiji in sorodnih znanstvenih vedah

Temeljna teoretska izhodišča za razvoj koncepta so bila oblikovana v **sociologiji**. Tudi izraz *socialni kapital* je ob preučevanju **vloge mreženja in medosebnih povezav na moč in vpliv posameznih socialnih skupin v pokrajini** prvi uporabil francoski teoretski sociolog Bourdeu (1986), ki je za učinkovitejši pristop k preučevanju družbe sicer opredelil različne vrste kapitala kot možne raziskovalne vidike (Falk in Kilpatrick 2000):

- naravne (fizične) in finančne vire kot *gospodarski kapital*,

- vire znanja, spretnosti in izobrazbe posameznika kot *kulturni kapital*,
- vire moči za doseganje skupnih ciljev, ki izvirajo iz medsebojnih odnosov, socialnih struktur in mrež socialnih skupin pa kot *socialni kapital*.

Vsaka od teh vrst kapitala ima svoje vire, prostorsko razsežnost, zakonitosti delovanja in možnosti interdisciplinarnega preučevanja, s katerimi se pojasnjuje zapleteno prepletenost odnosov in medsebojnih razmerij deležnikov v družbi. Na teh izhodiščih je teoretski koncept socialnega kapitala prodrl v večino humanističnih in družboslovnih ved. S preučevanjem vloge mreženja ter medosebnih povezav na moč in vpliv posameznih socialnih skupin, je Bourdieu dokazal, da kapital z vidika vpliva in moči posameznih socialnih skupin ni le v denarnih sredstvih in zato nima zgolj finančne oblike, temveč sta tudi druženje in sodelovanje v človeških skupnostih ena od oblik kapitala, ki omogoča ustvarjanje dodane vrednosti (Bourdieu and Wacquant 1992).

Bourdieujeva teoretska izhodišča, kjer so mreže ter medosebne povezave ovrednotene kot vir vpliva in moči družbenih skupin, sta nadgradila ameriška sociologa Coleman (1988) in Portes (1998) z raziskovalnimi pristopi, kjer **z vidika posameznika v socialni skupini osvetljujeta vlogo druženja in sodelovanja kot načina doseganja skupnih ciljev**. V svojih raziskavah se posvečata vplivu vzgoje, vrednot, znanja in drugih vidikov družbenogospodarskega položaja posameznika (Coleman 1988) kot tudi medosebnih vezi znotraj in izven družinskih skupnosti (Portes 1998) na razvoj socialnega kapitala. Pozornost usmerjata v pretežno teoretsko preučevanje mehanizmov, ki pri posameznikih vplivajo na ohranjanje, spreminjanje in reprodukcijo socialnega kapitala v skupnosti.

Zaradi novega raziskovalnega gledišča, ki omogoča tako sistematično opazovanje kot tudi načrtno vplivanje na druženje in sodelovanje v skupnosti za uresničevanje političnih ciljev, se je koncept socialnega kapitala najprej iz sociologije uveljavil v **politologiji**, kjer je nanj opozoril ameriški politolog Robert Putnam s študijo *Bowling alone: America's declining social capital* (Putnam 1995a). Putnam je dotlej pretežno teoretski koncept dopolnil z empiričnimi pristopi, predvsem z opazovanjem števila članstev v ameriških društvih, političnih strankah, verskih in dobrodelnih organizacijah je skušal osvetliti razvojne težnje socialnega kapitala ameriške družbe v drugi polovici 20. stoletja. Putnamove (1993, 1995a; 1995b) raziskave, ki temeljijo na kvantitativnih metodah merjenja socialnega kapitala, so bile deležne tako velike mere pozornosti kot tudi številnih kritik, saj je opazovanje zgolj spreminjanja števila članstev v različnih organizacijah raziskovalno neizostreno in vsebinsko površno odseva realno stanje ter značilnosti socialnega kapitala (Fukuyama 1995; Ferragina 2012; The Social ... 2020).

V **antropologiji** se je koncept socialnega kapitala uveljavil kot pristop za **analizo motivov reprezentacij** (vrednot, norm, idej, občutij, pripadnosti) in **praks** (šeg, običaje, oblik sodelovanja), ki se pri posamezniku izoblikujejo v součinkovanju med skupnostjo in njenim okoljem. Raziskovalni pristopi v antropoloških raziskavah socialnega kapitala so zasnovani pod vplivom:

- za antropologijo značilnega *in situ* preučevanja z uporabo terenskih metod opazovanja, z anketiranjem in intervjuvanjem, s kartiranjem ter metodo opazovanja z vključitvijo v skupino (kot primer: danski antropolog Svendsen (2006) je tak pristop uporabil pri opazovanju učinkov druženja in sodelovanja v lokalnih skupnostih na obrobni območjih Danske);
- krepitve argumentov za preučevanje skupnosti na mikro-lokalni ravni zaradi želje po boljšem razumevanju medsebojnih odnosov in vezi znotraj skupnosti;
- pozivov k uporabi primerjalnega pristopa k preučevanju socialnega kapitala kot (vsaj delni) odpravi ozke specifičnosti novih spoznanj posameznih študij primerov (primer take raziskave je primerjalna študija antropologov Svendsena in Sørensen (2007) o dveh lokalnih skupnosti na Danskem o (ne)vključevanju priseljencev v lokalne oblike druženja in sodelovanja).

Za vede, ki se ukvarjajo z **lokalnim in regionalnim razvojem**, je koncept socialnega kapitala postal tako pristop k **analizi družbenogospodarskega razvoja določenega območja** kot tudi **modus operandi teritorialnih razvojnih politik**. Primer uporabe tovrstnega pristopa pri preučevanju tematike razvoja podeželskih območij je v monografiji *Rural Development – Theory and Practice* že omenjene Ruth McAreavey (2009). Podoben pristop je uporabljen tudi v raziskavah o vlogi **lokalnih in regionalnih**

ustanov kot deležnikov z vplivom na socialni kapital z vidika razvoja omrežij in struktur (s teoretskega vidika Lee in sodelavci 2005; Ray 2006; Ploeg in Marsden 2008; Ruten, Westlund in Boekema 2010) na območju Maremma v Toskani (Cecchi 2003; Cecchi in Basile 2007) in na območju italijanskih Alp (Magnani in Struffi 2009). Program Evropske unije za razvoj podeželja v obdobju 2014–2020 v krepitvi socialnega kapitala na podeželju vidi enega od ključnih razvojnih ukrepov (Medmrežje 1; Šabec 2018).

V **zgodovini** kot znanstveni vedi se socialni kapital ne opazuje zgolj s prostorske, temveč tudi s časovne perspektive. Pristopi zgodovinarjev pri preučevanju socialnega kapitala se osredotočajo tako na **prepoznavanje vzrokov** kot tudi na **opazovanje družbenogospodarskih posledic** součinkovanja med skupnostjo in pokrajino v preučevanem zgodovinskem obdobju. Primer tovrstne raziskave je opisan v monografiji *Social Capital in Europe: A Comparative Regional Analysis* (Ferragina 2012), kjer se s primerjalno analizo z vidika zgodovine ustanov pojasnjujejo vzroki za nastanek velikih razvojnih neskladij v pokrajinah dveh evropskih držav – Belgije (Flandrija – Valonija) in Italije (sever – jug). Rezultati kažejo, da se razvojni razkorak med gospodarsko razvitimi (Flandrija, sever Italije) in slabše razvitimi pokrajinami (Valonija, jug Italije) pripisuje velikim razlikam v deležih mestnih naselij ter s tem povezanimi razlikami v številu oblik druženja in sodelovanja, s katerimi je zaznamovan način življenja v mestih (na primer cehi, društva, združenja) – te oblike pa so vir socialnega kapitala, ki dolgoročno krepi učinkovito družbenogospodarskega razvoja (Ferragina 2012).

Vlogo socialnega kapitala pri razvoju gospodarstva se preučuje tudi v **ekonomiji**, kjer so tako kvalitativno kot tudi kvantitativno zasnovani pristopi pretežno usmerjeni v spodbujanje ugodnih gospodarskih učinkov (na primer z vidika podjetja, področja gospodarstva, območja) na podlagi soodvisnosti med omrežji sodelovanja raznolikih gospodarskih deležnikov (Lin 1999). Ena od temeljnih študij o rabi koncepta socialnega kapitala na področju raziskav gospodarstva je opisana v prispevku *Social capital: prospects for a new concept* (Adler in Kwon 2002). Primer takšne raziskave je tudi študija *Social capital and economic development in regional Australia* (Woodhouse 2006), ki potrjuje hipotezo o premem razmerju med kazalniki razvitosti socialnega kapitala in kazalniki gospodarske uspešnosti na primeru izbranih avstralskih mest.

Geografija preučuje socialni kapital z vidika prostorskih zakonitosti in učinkov medsebojnega povezovanja ter družbenega organiziranja v pokrajini. Na raziskovalne priložnosti, ki se odpirajo s povezovanjem geografije in koncepta socialnega kapitala, sta v reviji *Progress in Human Geography* prva opozorila britanska raziskovalca Giles Mohan in John Mohan s prispevkom *Placing social capital* (2002). Avtorja na podlagi kritik Putnamovih empiričnih študij in pomanjkanju celovitega prostorskega pogleda razpravljata o vlogi geografije pri preučevanju socialnega kapitala. Tej razpravi so sledile številne geografske razprave, ki pa so teoretsko, metodološko in vsebinsko raznolike. O metodoloških izzivih in »merjenju« socialnega kapitala z vidika naracije razpravlja Linda Naughton (2013), z vidika tematike kazalnikov socialnega kapitala pa poročilo *The Geography of Social Capital* (2018), ki je nastalo v okviru Gospodarskega združenja v okviru Kongresa Združenih držav Amerike. Z vidika geografije zdravja so socialni kapital preučevali Mohan in sodelavci (2005), z vidika delovanja društev na podeželju v Sloveniji pa Potočnik Slavičeva (2009).

4 Sklep

Vsebinska analiza 17 opredelitev iz geografije in šestih njej sorodnih znanstvenih ved je osvetlila raznolikost v opredeljevanju in pestrost raziskovalnih pristopov pri preučevanju socialnega kapitala. Večina navedenih raziskav je nastala po letu 1990, kar kaže na privlačnost uporabe koncepta socialnega kapitala pri preučevanju delovanja socialnih skupin. Literatura izhaja predvsem iz angleškega, nemškega, italijanskega in francoskega jezikovnega okolja, izraz socialni kapital pa se je uveljavil v literaturi številnih ved in v mnogih jezikih (angleško *social capital*, nemško *soziales Kapital*, italijansko *capitale sociale*, francosko *capital social*), v slovenski literaturi pa se pojavlja od leta 2000 dalje (na primer Dragoš in Leskošek 2003).

Velika večina pregledanih enot literature je kljub poudarjanju interdisciplinarnosti uvrščena na področje ene znanstvene vede. V primeru več avtorjev so to praviloma raziskovalci z istega znanstvenega področja. Vsebinska analiza opredelitev je pokazala tudi na **ohlapnost, neoprijemljivost in abstraktnost** izraza socialni kapital in na zelo raznolike ter medsebojno skorajda neprimerljive pojmovne aparate posameznih prispevkov. Pestrost, prepletenost in raznolikost pomenskega jedra se kažejo kot posledica različnih ved, ki se ukvarjajo s socialnim kapitalom. Kritiki sociologinje McAreevey (2009) lahko na podlagi pričujočega pregleda literature in vsebinske analize opredelitev pritrdimo. Bi bilo zato smiselno izraz socialni kapital nadomestiti z bolj »oprijemljivimi« izrazi, kot so *sodelovalni kapital*, *kapital skupnosti* ali *kapital povezovanja*?

Koncept socialnega kapitala je v pristopih omejenih znanstvenih ved uporabljen kot krovni **hevristični model** pri vsebinsko sicer zelo raznolikih raziskavah. Je **deduktivno ogrodje**, ki omogoča strukturirano zasnovno preučevanja in teoretično refleksijo empiričnih ugotovitev. Koncept v izbranih raziskavah omogoča preučevanje atributivnih (podobnosti-razlike) in relacijskih značilnosti (samostojnost-odvisnost) med deležniki v skupnosti in med samimi skupnostmi ter obenem **ne izključuje** možnosti **celovite (holistične) razlage** (Mlinar 2012). Z uveljavitvijo takega vsebinsko-teoretskega pristopa, se pri preučevanju socialnega kapitala v skupnosti spodbuja razmislek o medsebojnem povezovanju kot načinu za lažje ter hitreje doseganje dobrobiti za posameznika in njegove skupnosti, obenem pa je uporaba koncepta tudi odgovor na vse večjo individualizacijo in marginalizacijo vrednot, ki poudarjajo življenje v skupnosti (Farr 2004).

Za nadaljnje geografske raziskave vključevanje koncepta socialnega kapitala ostaja raziskovalna priložnost. Čeprav ta prispevek kaže na veliko **pestrost vsebinsko-teoretskih in metodoloških pristopov** ter številne dileme pri načinih preučevanja, pa se hkrati odpirajo tudi številne nove geografske raziskovalne vrzeli:

- **primanjkuje študij, ki bi povezale geografska teoretska izhodišča z izhodišči socialnega kapitala:** koristna bi bila osvetlitev povezav med socialnim kapitalom in teoretskimi smernicami humane geografije (Tuan 1977; Relph 2010) z vidika dejavne skupnosti v pokrajini pri nenehnem spreminjanju in preoblikovanju prostorskih predstav;
- **primanjkuje primerjalnih študij na lokalni ravni** (Mohan in Mohan 2002; Svendsen 2006; Potočnik Slavič 2010) s katerimi bi se lažje, bolj objektivno in preverljivo odkrivalo skupne lastnosti ter posamezne razlike med skupnostmi; primerjalne študije so ključnega pomena pri preučevanju kvalitativnih in težje merljivih pojavov, kjer se raziskovalčeva objektivnost in nepristranskost sicer težko zagotavljata (Ferragina 2012);
- ne glede na to, da se socialni kapital v literaturi pogosto opisuje kot interdisciplinarni koncept, pa **primanjkuje raziskav, ki bi že v izhodišču temeljile na načrt(ova)ni sinergiji in vzajemnem sodelovanju raziskovalcev različnih znanstvenih ved.**

Zahvala: Avtor se zahvaljuje Javni agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije za finančno podporo raziskovalnemu programu Geografije Slovenije (P6-0101).

5 Viri in literatura

- About interdisciplinarity 2020. Medmrežje: https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/academy/keythemes/interdisciplinarity/#def (27. 4. 2020).
- Adler, P. S., Kwon S. W. 2002: Social capital: prospects for a new concept. *The Academy of Management Review* 27-1. DOI: <https://doi.org/10.2307/4134367>
- Bourdieu, P. 1986: The forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology and Education*. Westport.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. J. D. 1992: *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago.

- Cecchi, C. 2003: Public goods and public services – the process of building social capital in rural areas. Sidea, Gruppo di lavoro: Processi e politiche di sviluppo rurale. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.941196>
- Castle, E. N. 2002: Social capital: An interdisciplinary concept. *Rural Sociology* 67-3. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2002.tb00107.x>
- Cecchi, C., Basile, E. 2006: Public action and social capital in rural areas. SPES Development Studies. Rim. DOI: <https://doi.org/10.2495/RAV060141>
- Coleman, J. S. 1988: Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94.
- Dragoš, S., Leskošek, V. 2003: Družbena neenakost in socialni kapital. Ljubljana.
- Falk, I., Kilpatrick, S. 2000: What is social capital? A study of interaction in a rural community. *Sociologia Ruralis* 40-1. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00133>
- Farr, J. 2004: Social capital – A conceptual history. *Political Theory* 32-1.
- Ferragina, E. 2012: Social Capital in Europe – A Comparative Regional Analysis. Northampton. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781781000229.00007>
- Fukuyama, F. (ur.) 1995: Trust – The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York.
- Lee, J., Arnason, A., Nightingale, A., Schucksmith, M. 2005: Networking – social capital and identities in European rural development. *Sociologia Ruralis* 45-4. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2005.00305.x>
- Lin, N. 1999: Building a network theory of social capital. *Connections* 22-1.
- Logar, E. 2019: Primerjalna analiza učinkov druženja in sodelovanja v prostovoljnih gasilskih društvih na primerih podeželskih skupnosti z Gorenjske in Sauerlanda. *Geografski vestnik* 91-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV91202>
- Logar, E., Potočnik Slavič, I. 2016: (Ne)vidne spremembe podeželskih skupnosti: primeri z Gorenjske in Sauerlanda. *Geografski vestnik* 88-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV88202>
- Magnani, N., Struffi, L. 2009: Translation sociology and social capital in rural development initiatives – a case study from the Italian Alps. *Journal of Rural Studies* 25-2. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2008.10.004>
- Makarovič, M. (ur.) 2003. Socialni kapital v Sloveniji. 2003. Ljubljana.
- Mavri, R., Čeranič Istenič, M. 2014: Podeželski turizem in socialni kapital v Sloveniji (primer vasi v občini Cerkno). *Geografski vestnik* 86-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV86104>
- McAreavey, R. 2009: Rural Development – Theory and Practice. London.
- Medmrežje 1: https://www.program-podezelja.si/images/Predstavitev_CLLD_februar.pdf (29. 7. 2020).
- Mlinar, Z. 2012: Globalizacija bogati in/ali ogroža? Ljubljana.
- Mohan, G., Mohan, J. 2002: Placing social capital. *Progress in Human Geography* 26-2. DOI: <https://doi.org/10.1191/0309132502ph364ra>
- Mohan, J., Twigg, L., Barnard, S., Jones, K. 2005: Social capital, geography and health: a small-area analysis for England. *Social Science and Medicine* 60-6. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.06.050>
- Naughton, L. 2013: Geographical narratives of social capital – Telling different stories about the socio-economy with context, space, place and agency. *Progress in Human Geography* 38-1. DOI: <https://doi.org/10.1177/030913251348873>
- Pipan, P. 2004: Čadrg. *Geografski obzornik* 51-4.
- Ploeg, J. D., Marsden, T. (ur.) 2008: Unfolding Webs – The Dynamics of Regional Rural Development. Assen.
- Portes, A. 1998: Social capital – Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology* 24. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1>
- Potočnik Slavič, I. 2009: Socialni kapital na slovenskem podeželju. *Dela* 31. DOI: <https://doi.org/10.4312/dela.31.21-36>
- Potočnik Slavič, I. 2010: Endogeni razvojni potenciali slovenskega podeželja. *GeograFF* 7. Ljubljana. DOI: <https://doi.org/10.4312/9789610600381>

- Prager, K., Nienaber, B., Neumann, B., Phillips, A. 2015: How should be rural policy evaluated if it aims to foster community involvement in environmental management? *Journal of Rural Studies* 37-1. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.12.006>
- Putnam, R. D. 1993: *Making Democracy Work – Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton.
- Putnam, R. D. 1995a: Bowling alone – America's declining social capital. *Journal of Democracy* 6-1. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1995.0002>
- Putnam, R. D. 1995b: Turning in, turning out – the strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics* 28-4. DOI: <https://doi.org/10.2307/420517>
- Ray, C. 2006: Neo-endogenous rural development in the EU. *Handbook of Rural Studies*. London.
- Relph, E. 2010: *Place and Placelessness*. Toronto.
- Rutten, R., Westlund, H., Boekema, F. 2010: The spatial dimension of social capital. *European Planning Studies* 18-6. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654311003701381>
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, 2014. Medmrežje: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=133&View=1&Query=koncept> (17. 4. 2020).
- Svendsen, G. L. H. 2006: Studying social capital in situ – A qualitative approach. *Theory and Society* 35. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11186-006-6780-3>
- Svendsen, G. L. H., Sørensen, J. F. L. 2007: There's more to the picture than meets the eye – Measuring tangible and intangible capital in two marginal communities in rural Denmark. *Journal of Rural Studies* 23-4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2007.01.008>
- Šabec, E. 2019: Metodologija vrednotenja učinkov programa LEADER. Magistrsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- The Geography of Social Capital 2018. Medmrežje: https://www.jec.senate.gov/public/_cache/files/fb64f29a-1911-4505-8576-06becccd6afe/the-geography-of-social-capital.pdf (18. 4. 2020).
- The Social Capital Foundation 2020. Medmrežje: http://en.citizendium.org/wiki/The_Social_Capital_Foundation (18. 4. 2020).
- Tuan, Y. 1977: *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis.
- Vidmar, K. 2019: Prispevek socialnega kapitala k trajnostnemu razvoju podeželja. Zaključna seminarska naloga, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Woodhouse, A. 2006: Social capital and economic development in regional Australia – A case study. *Journal of Rural Studies* 22-1. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2005.07.003>

6 Summary: The diversity of definitions and research approaches in the concept of social capital in geography and related scientific disciplines

(translated by the author)

This paper is focused on the diversity of definitions and research approaches to the concept of social capital in geography and related disciplines. Concept of social capital is criticized due to many loose definitions, theoretical approaches and empirical applications. Some of the definitions and research approaches to social capital are thus diverse and even contradictory. Social capital is usually labelled as an interdisciplinary concept by the researchers without any reference in the scientific literature. The contribution of this paper is to enlighten that interdisciplinarity, which is reflected through a diversity of definitions and research approaches among the scientific disciplines. The paper aims to strengthen the scientific relevance of that concept in geography and other complementary disciplines.

Research is based on methods of literature review and content analysis. The paper is two-folded. Firstly, content analysis of 17 definitions of social capital, which were assembled through a literature review, is conducted. Secondly, research approaches from geography, sociology, political sciences, anthropology, history and economy are enlightened. Results of the content analysis point out six building blocks as main elements of social capital definitions discourse: actors, social relations, social structures and

networks, spatial dimension, cooperation, trust and benefit, common goals, norms and values. The core of the social capital is thus diverse and semantically cannot be unambiguously defined. Building blocks of social capital themselves are also research objects of various scientific disciplines – consequently, also the interdisciplinarity of social capital as a construct is understandable.

Research approaches to social capital are strongly varied in scientific disciplines. The concept originates in sociology. Sociologist Bourdieu defined term *social capital* in 1986 as the ability of a community to achieve common goals through collaboration and cooperation. His theoretical approaches were soon upgraded by two American sociologists Coleman (1988) and Portes (1998), who were particularly focused on the motive of individual actors to cooperate and collaborate with the community. The concept of social capital spread also in political sciences as a perspective to observe achieving political goals in the community. Basic empirical approaches to »measure« social capital through the number of members in associations and political parties were conceptualised by political scientist Robert Putnam (1995a). In anthropology, research approaches to social capital are mostly focused on the local area to observe representations and practices of collaboration and cooperation in the community. Disciplines, which are focused on local and regional development, use the concept of social capital as an approach to territorial development analysis and also as *modus operandi* of new developmental policies. In historical researches, the concept of social capital is used to identify causes and consequences of the interaction between community and space in a specific historical period. In economy researches, the concept is applied to identify the economic growth stimulators.

Geography is focused on the spatial dimension of social capital. Social capital is the main topic of many researches from diverse theoretical, methodological and empirical perspectives. But there is still a lack of researches, which connects theoretical approaches of geography to the concept of social capital. There is also a lack of geographical research of social capital on a local level. Most of the researches of social capital are mono-disciplinary conceptualised, without interdisciplinary cooperation (i.e. in exchange of theoretical, methodological and empirical ideas).